

Οι επαναστάσεις στην κεντρική Ευρώπη, 100 χρόνια μετά

The Books' Journal, 13/11/2018

Η λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, τον Νοέμβρη του 1918, ανάγγειλε την κατάρρευση δύο προμαχόνων της φεουδαρχίας: της δυναστείας των Hohenzollern στη Γερμανία και των Habsburg στην Αυστροουγγαρία. Έτσι, η νίκη της Entente ήταν ταυτόχρονα νίκη της δυτικής αστικής τάξης απέναντι στον φεουδαρχικό μιλιταρισμό της κεντρικής Ευρώπης. Όπως εύστοχα παρατήρησε ο Otto Bauer, ο πρώτος παγκόσμιος ήταν ‘η μεγαλύτερη και πιο αιματηρή αστική επανάσταση στην ιστορία.’ Η συνακόλουθη αδυναμία των αστών στην κεντρική Ευρώπη σήμαινε ότι η κατάκτηση της δημοκρατίας ήταν πλέον υπόθεση των λαών. Για την ακρίβεια, η αλλαγή επαναστατικής σκυτάλης—από την αστική στην εργατική τάξη—ευνοούσε την ενοποίηση δύο πολιτικών προγραμμάτων: της αστικής δημοκρατίας, δηλαδή του κοινοβουλευτισμού και του κράτους δικαίου, και της οικονομικής δημοκρατίας, δηλαδή του σοσιαλισμού.

Οι λαϊκές επαναστάσεις του Νοέμβρη 1918 στην Αυστρία, τη Γερμανία και την Ουγγαρία, επιχείρησαν να ενοποιήσουν αυτά τα δύο προγράμματα με μια νέα στρατηγική οπτική. Μπορούμε να την αποκαλέσουμε *συμβουλευτικό ερφουρτισμό*: ‘συμβουλευτικό’ επειδή στηριζόταν στα νεότευκτα εργατικά και στρατιωτικά συμβούλια· ‘ερφουρτισμό’ επειδή αντλούσε αρχές και πολιτική έμπνευση από το σοσιαλδημοκρατικό πρόγραμμα της Ερφούρτης, γραμμένο από τον Karl Kautsky το 1891. Οι επαναστάσεις του Νοέμβρη, με άλλα λόγια, δεν ανακάλυψαν τη μορφή της σοσιαλιστικής εξουσίας, αλλά εμπλούτισαν το περιεχόμενό της με τον θεσμό των εργατικών συμβουλίων.

Η άνοδος των συμβουλίων

Τα εργατικά και στρατιωτικά συμβούλια—πολιτική κληρονομιά της ρωσικής επανάστασης του 1905—ήταν απόρροια του κενού εξουσίας που άφησε η κατάρρευση των αυτοκρατοριών. Αρχικά το κενό καλύφθηκε από ριζοσπαστικοποιημένους στρατιώτες, οι οποίοι επέστρεφαν από το μέτωπο απαιτώντας το ξήλωμα του милитарισμού, και από επαναστάτες εργαζομένους, οι οποίοι απαιτούσαν πολιτικά και εργασιακά δικαιώματα. Η σύγκλιση εργαζομένων-στρατιωτών εκφράστηκε στις πυραμιδοειδείς, αμεσοδημοκρατικές δομές που στήθηκαν αυθόρμητα σε όλη την κεντρική Ευρώπη. Στην Αυστρία και την Ουγγαρία τα συμβούλια δημιούργησαν ένα Εθνικό Συμβούλιο στις 30 και 25 Οκτώβρη 1918, αντίστοιχα. Στη Γερμανία, το Εκτελεστικό Συμβούλιο των συμβουλίων συγκλήθηκε στις 10 Νοέμβρη 1918 και ήταν συνέχεια των απεργιακών επιτροπών του Φλεβάρη. Τα συμβούλια αυτά συγκρότησαν ένα νέο είδος νομοθετικού σώματος και διόρισαν προσωρινές κυβερνήσεις. Ταυτόχρονα, έθεσαν στους εαυτούς τους δύο βασικά καθήκοντα: τη συντριβή του милитарισμού και την εκδημοκράτιση της οικονομίας. Το πρώτο καθήκον σήμαινε υποσκελισμό της στρατιωτικής διοίκησης στην κυβέρνηση και τα συμβούλια· το δεύτερο απαλλοτρίωση των βιομηχάνων και κοινωνικοποίηση υπό εργατικό έλεγχο.

Η έκταση και ένταση του συμβουλευτικού κινήματος δημιούργησε την ψευδαίσθηση ότι η κεντρική Ευρώπη όδευε προς επανάσταση στο ρωσικό μοντέλο. Ωστόσο ο μπολσεβικισμός δεν ήταν ποτέ στο επαναστατικό μενού: οι κοινοβουλευτικές παραδόσεις του εργατικού κινήματος στην κεντρική Ευρώπη ήταν βαθιά ριζωμένες. Αυτό έγινε απόλυτα σαφές στη Γερμανία τον Δεκέμβρη του 1918, όταν τα γερμανικά συμβούλια, τα οποία είχαν ήδη κατακτήσει την πολιτική εξουσία, την παρέδωσαν αυτόβουλα στην μελλοντική εθνοσυνέλευση. Ο Ρώσος μπολσεβίκος Karl Radek είχε δίκιο όταν έλεγε πως 'στη Γερμανία, το κοινοβουλευτικό στάδιο δεν μπορούσε να παρακαμφθεί'. Όπως θα δούμε παρακάτω, το κοινοβουλευτικό στάδιο όχι μόνο δεν μπορούσε, αλλά δεν έπρεπε να παρακαμφθεί.

Στο ίδιο πνεύμα κινήθηκε η επανάσταση στην Αυστρία και την Ουγγαρία, όπου η ανάθεση της εκτελεστικής εξουσίας στην εθνοσυνέλευση από τα συμβούλια έγινε τις πρώτες κιόλας βδομάδες της επανάστασης. Από όλα αυτά προκύπτει ότι, για τη μεγάλη πλειοψηφία των εργαζομένων στην κεντρική Ευρώπη, 'όλη η εξουσία στα συμβούλια' σήμαινε 'κάποια εξουσία στα κοινοβούλια'. Αυτός είναι, εξάλλου, ο λόγος που η σοβιετική συνταγή απουσίαζε από το επαναστατικό μενού: οι προσωρινές σοβιετικές κυβερνήσεις στην Ουγγαρία (τον Μάρτη 1919) και στη Βαυαρία (τον Απρίλη 1919), ήταν μειοψηφικές προσπάθειες κατάκτησης της εξουσίας, χωρίς δημοκρατική νομιμοποίηση και πιθανότητα επιτυχίας.

Όπως δείχνει ο Peter von Oertzen στο βιβλίο του *Betriebsräte in der Novemberrevolution*, η μόνη επαναστατική συνταγή της περιόδου με κάποια πιθανότητα επιτυχίας ήταν ο συμβουλευτικός ερφουρτισμός, δηλαδή μια στρατηγική που απέρριπτε, σε επίπεδο αρχής, και τον αντι-συμβουλευτικό κοινοβουλευτισμό των παραδοσιακών σοσιαλδημοκρατών και τον συμβουλευτικό αντι-κοινοβουλευτισμό των μπολσεβίκων.

Η επαναστατική θεωρία του Max Adler

Πώς, όμως, υποτίθεται ότι θα δούλευε η συμβίωση κοινοβουλίου και συμβουλίων; Στη Γερμανία, ο Kautsky είχε προτείνει ένα μοντέλο θεσμοθετημένης συμβίωσης τον Δεκέμβριο του 1918. Ωστόσο, η πιο εκλεπτυσμένη θεωρία δυαρχίας σκιαγραφήθηκε από τον αυστρομαρξιστή Max Adler, στο βιβλίο του *Demokratie und Rätssystem*. Ο Adler συνδέει ρητά τη δυαρχία κοινοβουλίου-συμβουλίων με την εικασία του Engels περί σταδιακής εξαφάνισης του κράτους. Σύμφωνα με τον Adler, η σταδιακή επέκταση της δημοκρατικής αυτοδιαχείρισης σε όλο και περισσότερες πολιτικές και οικονομικές σχέσεις δίνει στην κοινωνία συνειδητό έλεγχο πάνω στην πολιτική και οικονομική της ζωή, καθιστώντας κράτος και κεφάλαιο περιττά κατάλοιπα ενός ξεπερασμένου τρόπου παραγωγής. Κατά συνέπεια, η δικτατορία του προλεταριάτου είναι μια διαδικασία σταδιακής

δημοκρατικής απορρόφησης του εργασιακού χώρου, του κράτους και της αγοράς από την ίδια την κοινωνία.

Ο Adler ανέπτυξε αυτές τις ιδέες κατά τη διάρκεια της αυστριακής επανάστασης, από το φθινόπωρο του 1918 μέχρι την άνοιξη του 1919, όπου τα εργατικά συμβούλια διαδραμάτισαν σημαντικό πολιτικό ρόλο. Σε αυτές τις συνθήκες, ο Adler πίστευε ότι το Εθνικό Συμβούλιο των εργατικών και στρατιωτικών συμβουλίων μπορούσε να συνδυαστεί άμεσα με την εθνοσυνέλευση. Πολύ χοντρικά, το Συμβούλιο θα έλεγχε τα εργοστάσια και την οικονομία, ενώ το κοινοβούλιο θα έλεγχε την εσωτερική και εξωτερική πολιτική.

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Adler, το Συμβούλιο, εκλεγμένο από τα κάτω, θα ασχολούνταν με τον σχεδιασμό των επενδύσεων, τις κρατικοποιημένες τράπεζες, και την κοινωνικοποίηση των μεγάλων επιχειρήσεων. Επιπλέον, θα είχε δικαίωμα βέτο πάνω στις αποφάσεις του κοινοβουλίου. Την ίδια στιγμή, τα συμβούλια θα έκαναν καμπάνια για σοσιαλιστική πλειοψηφία στο κοινοβούλιο. Αν κέρδιζαν, τότε οι εργαζόμενοι θα είχαν πλειοψηφία και στα δύο σώματα, πράγμα που θα προωθούσε την ατζέντα της κοινωνικοποίησης. Αν έχαναν, τότε το κοινοβούλιο θα είχε αστική πλειοψηφία αλλά το βέτο θα απέτρεπε επαναφορά της καπιταλιστικής ολιγαρχίας. Η ύπαρξη του κοινοβουλίου, από την άλλη, θα δρούσε σαν δημοκρατικός έλεγχος του Συμβουλίου, εκχωρώντας σε όλους τους πολίτες ίσα δημοκρατικά δικαιώματα.

Στο βιβλίο του *Τρομοκρατία και Κομμουνισμός* ο Trotsky κριτικάρει τον Adler για την 'λόγια ανικανότητά' του. Σύμφωνα με τον Trotsky, η δυαρχία του Adler είναι ανεπιθύμητη και απευκταία. Ανεπιθύμητη, επειδή η διάκριση των εξουσιών ανάμεσα σε συμβούλια και κοινοβούλιο εκφράζει αποκλειστικά την συνισταμένη των ταξικών δυνάμεων. Στην περίπτωση των συμβουλίων, την εξουσία του προλεταριάτου· στην περίπτωση του κοινοβουλίου, την εξουσία της αστικής τάξης. Κατά συνέπεια, η ολοκληρωμένη προλεταριακή κυριαρχία

εξ'ορισμού καταργεί τα κοινοβούλια. Επιπλέον, η δυαρχία δεν είναι εφικτή, επειδή είναι εγγενώς ασταθής: στο τέλος, η εξουσία είτε θα βρεθεί στα χέρια των αστών είτε των προλετάρων. Κατά συνέπεια, η μόνη βιώσιμη έκφραση της προλεταριακής κυριαρχίας καταργεί τα κοινοβούλια.

Η θέση του Trotsky είναι ασυνάρτητη. Δεν υπάρχει κανένας λόγος γιατί ένα δημοκρατικό κοινοβούλιο δεν θα μπορούσε να λειτουργήσει ως όργανο προλεταριακής κυριαρχίας. Για την ακρίβεια, η προλεταριακή κυριαρχία προϋποθέτει τα δημοκρατικά κοινοβούλια, αφού προϋποθέτει τις βασικές λαϊκές ελευθερίες που ταΐζουν την επαναστατική φωτιά και που περιλαμβάνουν την ελευθερία της έκφρασης και το ίσο δικαίωμα στην πολιτική συμμετοχή. Επιπλέον, το επιχείρημα του Trotsky περί αστάθειας είναι αδιάφορο: οι αστικές δημοκρατίες χρειάστηκαν δεκαετίες—μερικές φορές, αιώνες—για να θεσμοθετήσουν βιώσιμα τη διάκριση των εξουσιών. Δεν υπάρχει λόγος να πιστεύουμε ότι θα έπαιρνε λιγότερο χρόνο σε μια σοσιαλιστική δημοκρατία.

Το τέλος της επανάστασης

Οι επαναστατικές πιρουέτες της κεντρικής Ευρώπης δεν συμμορφώθηκαν ποτέ με τη χορογραφία του Adler. Ο μόνος αυστρομαρξιστής που προέβλεψε έγκαιρα την πορεία του επαναστατικού μπαλέτου στην Αυστρία—και το μελλοντικό ντουέτο με τον μιλιταρισμό—ήταν ο Otto Bauer, γραμματέας του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος Αυστρίας (SDAPÖ) και μέλος της πρώτης μεταπολεμικής αυστριακής κυβέρνησης συνασπισμού. Όπως ο Adler, ο Bauer πίστευε ότι το μέλλον της επανάστασης ήταν οι κοινωνικοποιήσεις, οι οποίες θα έβαζαν πλάτη στο κοινοβούλιο, στερώνοντας ταυτόχρονα από τους καπιταλιστές πόρους που διαφορετικά θα κατέληγαν στην τσέπη του μιλιταρισμού. Με αυτό το σκεπτικό, εκπόνησε σχέδιο για την κρατικοποίηση του χάλυβα, του σιδήρου, του άνθρακα και του ηλεκτρισμού· το σχέδιο δεν υλοποιήθηκε ποτέ. Κι'αυτό επειδή, παρά την οξυδέρκειά του, ο Bauer απέδιδε στα εργατικά

συμβούλια δευτερεύοντα και συγκυριακό ρόλο, πράγμα που στέρησε από τις κοινωνικοποιήσεις την εξωκοινοβουλευτική πίεση που απαιτούσαν. Κάτι παρόμοιο έγινε στη Γερμανία, όπου ο πολιτικός υποσκελισμός των συμβουλίων αποδείχτηκε μοιραίος για την επιτροπή κοινωνικοποιήσεων του Kautsky.

Έτσι, η διστακτικότητα της ηγεσίας των σοσιαλδημοκρατών να προχωρήσει σε κοινωνικοποιήσεις, σε συνδυασμό με την πολιτική υποβάθμιση των εργατικών συμβουλίων, αποκατέστησε την προπολεμική καπιταλιστική ολιγαρχία. Αυτή, με τη σειρά της, στράφηκε προς τους πολιτικούς πάτρωνες της. Οι εκλογικές αναμετρήσεις του 1920 έδωσαν στα κεντρώα κόμματα πλειοψηφίες που επανέφεραν τις αντιδημοκρατικές πρακτικές του προπολεμικού ιμπεριαλισμού. Στη Γερμανία, το μικρόβιο της αντεπανάστασης είχε μολύνει τη δημοκρατία από τις αρχές του 1919, με την απόφαση της κυβέρνησης να μη δημιουργήσει λαϊκή εθνοφρουρά και να στηριχτεί στους νοσταλγούς της αυτοκρατορίας—στα πρωτοφασιστικά τάγματα των *Freikorps*. Στην Αυστρία, όπου οι στρατιωτικές δομές κατέρρευσαν με το τέλος του πολέμου, η αντεπανάσταση πήρε περισσότερο χρόνο. Αλλά ακόμα κι εκεί, η ηγεσία της σοσιαλδημοκρατίας άργησε να συστήσει λαϊκή εθνοφρουρά, πράγμα που έδωσε την πρωτοβουλία κινήσεων στο σύμπλεγμα του μιλιταρισμού με τους καπιταλιστές. Το αποτέλεσμα ήταν η κυριαρχία των πρωτοφασιστικών ταγμάτων της *Heimwehr*.

Αν το 1920 η Αυστρία είχε μόλις προσβληθεί από το αντεπαναστατικό μικρόβιο, τότε η Ουγγαρία βρισκόταν σε κατάσταση σηψαιμίας: είχε ήδη υπομείνει δύο επαναστάσεις, μια στρατιωτική επέμβαση, έναν Λευκό Τρόμο και την αρχή της δικτατορίας του ναύαρχου Horthy. Το άρρωστο παρόν της Ουγγαρίας προεικόνιζε το νοσηρό μέλλον όλης της κεντρικής Ευρώπης.

Η σχέση μέσων-σκοπών

Σύμφωνα με μια μακριά παράδοση στην σοσιαλιστική πολιτική

θεωρία, τα κομμουνιστικά μέσα συγκροτούνται ανεξάρτητα από τους κομμουνιστικούς σκοπούς. Σύμφωνα με τον Lenin, τον Trotsky και τον Gramsci, η σχέση ανάμεσα στην επανάσταση, από τη μία, και τον σοσιαλισμό, από την άλλη, είναι καθαρά εργαλειακή. Ο Gramsci, για παράδειγμα, αντιδιαστέλλει τη ρωσική και τη γερμανική επανάσταση, περιγράφοντας την πρώτη ως απόλυτα ενσωματωμένη στο κράτος, 'πρωτόγονη και ζελατινοειδή'. Στη Δύση, ωστόσο, 'υπήρχε μια κανονική σχέση ανάμεσα στο κράτος και την κοινωνία πολιτών και, όταν το κράτος τρανταζόταν, φανερωνόταν αμέσως μια στερεή δομή της κοινωνίας των πολιτών. Το κράτος δεν ήταν παρά ένα εξωτερικό χαντάκι, πίσω από το οποίο υπήρχε ένα ισχυρό σύστημα οχυρών και προχωμάτων.' (Gramsci, 1975, II, 865-6).

Προκύπτει ότι το κομμουνιστικό φρούριο κατακτιέται αν και μόνο αν ξεπεραστούν αυτά τα εμπόδια. Είτε, δηλαδή, πρόκειται για ρωσικά χαντάκια ή γερμανικά φρούρια, ορθόδοξους ιερείς ή Πρώσους διανοούμενους, το επαναστατικό πρόβλημα είναι πώς θα πάμε από εδώ, εκεί. Δυστυχώς, αυτή η αντίληψη της σχέσης ανάμεσα στα κομμουνιστικά μέσα και τους κομμουνιστικούς σκοπούς είναι λανθασμένη.

Ας υποθέσουμε ότι θέλω να γίνεις φίλος μου. Σε απειλώ ότι, αν δεν γίνεις φίλος μου, θα σε πυροβολήσω. Ή σου προσφέρω ευτυχία, χρήματα, δώρα, φήμη. Τίποτα από αυτά δεν θα σε κάνει φίλο μου. Μπορούμε, φυσικά, να συνάψουμε μια προσποιητή φιλία. Αλλά αυτό δεν μας κάνει φίλους· μάλλον το αντίθετο. Για να φτάσουμε στη φιλία, μπορούμε να επιστρατεύσουμε μόνο κάποια μέσα. Πιο συνοπτικά, ο σκοπός της φιλίας περιορίζει *συγκροτητικά* τα μέσα για τη φιλία.

Ο κομμουνισμός και η φιλία έχουν την ίδια λογική δομή. Δηλαδή, για να φτάσουμε στον κομμουνισμό, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε μόνο κάποια μέσα. Μπορούμε, βέβαια, να συνάψουμε έναν προσποιητό κομμουνισμό. Όμως, όσο η δημοκρατία δεν διατρέχει τα κόμματά μας, τις συνδικαλιστικές οργανώσεις μας και τις απεργιακές επιτροπές μας—για να μη

μιλήσω για τους εργασιακούς χώρους και το κράτος—δεν θα φτάσουμε ποτέ εκεί. Με άλλα λόγια, δεν έχει σημασία πόσους πολέμους κινήσεων ή πολέμους θέσεων θα κερδίσουμε, αν δεν τους κερδίσουμε επιστρατεύοντας τα σωστά μέσα. Όπως παρατήρησε ο Gyorgy Lukács τον Νοέμβρη του 1918, αν επιστρατεύσεις τον βελζεβούλη για να ξορκίσεις τον σατανά, τότε μπορεί να καταλήξεις να λατρεύεις τον βελζεβούλη.

Οι σοσιαλδημοκράτες της κεντρικής Ευρώπης το καταλάβαιναν αυτό καλύτερα από τους μπολσεβίκους. Δεν απέκλειαν, δηλαδή, την επαναστατική βία ως μέσο, □□αλλά θεωρούσαν ότι η βία δικαιολογείται μόνο όταν αντανακλά δημοκρατικούς σκοπούς ως τέτοιους. Το μόνο επαναστατικό πρόγραμμα που εξέφραζε αυτή τη σχέση ανάμεσα σε κομμουνιστικούς σκοπούς και μέσα ήταν ο συμβουλιακός ερφουρτισμός. Το πρόγραμμα ένωνε τις ιδέες της πολιτικής και οικονομικής δημοκρατίας, τα δύο ιστορικά καθήκοντα των λαϊκών επαναστάσεων του 1918, χωρίς να δίνει πάτημα σε μειοψηφίες και αντιδημοκρατικές πρακτικές.

Στην Αυστρία, την Γερμανία και την Ουγγαρία, ο συμβουλιακός ερφουρτισμός θάφτηκε από την ηγεσία των σοσιαλδημοκρατών, με λίγη βοήθεια από τα νεοπαγή κομμουνιστικά κόμματα. Δεκαετίες αργότερα, το αποστεωμένο φάντασμά του βρήκε καταφύγιο στα καπνισμένα σαλόνια των ευρωκομμουνιστών, όπου συνέχισε να πλανιέται νωχελικά· το ονόμασαν ‘δημοκρατικό δρόμο προς τον σοσιαλισμό’. Η ευρωπαϊκή αριστερά χρειάστηκε μισό αιώνα για να θυμηθεί έναν πλεονασμό που η ίδια είχε εφεύρει.

Βιβλιογραφία

Adler, M. (1919). *Demokratie und Rätssystem*. Wiener Volksbuchhandlung, Wien.

Bauer, O. (1923). *Die österreichische Revolution*. Wiener Volksbuchhandlung, Wien.

Gramsci, A. (1975). *Quaderni del Carcere*. Einaudi.

Kautsky, K. (1918). *Nationalversammlung und Räteversammlung*. n.d. Berlin.

Kluge, U. (1985). *Die deutsche Revolution 1918, 1919*. Suhrkamp.

Oertzen, P. von (1963). *Betriebsräte in der Novemberrevolution*. Dietz Verlag.

Rosenberg, A. (1936). *A History of the German Republic*. Methuen.

Trotsky, L. (1919). *Terrorism and Communism*. W.H. Kerridge.